

De autonome keuze van de parlementsleden door de kiezers

Een quasi-experiment

door Wilfried DEWACHTER,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.
Afdeling Politologie.

*

Ten overvloede is het reeds aangetoond: de Belgische kiezers duiden bij de parlementsverkiezingen niet de kamerleden en senatoren aan (1). Daarentegen zijn het de politieke partijen die, om te beginnen, de kandidaat-parlementsleden selecteren en die tevens beslissen, in het ingewikkelde gebeuren dat de lijstensamenstelling is, welke van deze kandidaten effectief het mandaat van parlements lid zullen uitoefenen en welke niet (2). Alleen ingevolge het verschuiven van zetels tussen de partijen is er nog onzekerheid.

De verkiezing buiten de nuttige volgorde is zo goed als onbestaande. Vanaf de parlementsverkiezingen van 1919 tot en met die van 1987 werden 4.507 mandaten van volksvertegenwoordiging toegekend. Van deze 4.507 volksvertegenwoordigers zijn er slechts 28 die, hoewel niet in nuttige volgorde gerangschikt, er toch in geslaagd zijn volksvertegenwoordiger te worden. Voor de rechtstreeks verkozen senatoren is het aantal nog veel geringer. Tot en met 1958 was nog geen enkele kandidaat erin geslaagd de nuttige volgorde te doorbreken. Pas bij de verkiezingen van 1961 treedt de eerste en tot nog toe enige doorbreking van de

(1) Zie o.m. W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*, Antwerpen, 1967, blz. 158-166.

W. DEWACHTER, De machtstoewijzingsfunctie van de voorkeurstemmen bij de Belgische parlementsverkiezingen. In: *Tijdschrift voor geschiedenis*, 1979, nr. 3, blz. 493-500.

(2) Over de lijstensamenstelling zie o.m.

W. DEWACHTER, *a.w.* (1967), blz. 110-154.

L. DE WINTER, Twintig jaar polls, of de teloorgang van een vorm van interne partijdemocratie. In: *Res Publica*, 1980, nr 4, blz. 563-585.

En de artikelenreeks van J. Ceuleers terzake in *Res Publica*. Zie zijn artikel hoger in dit nummer.

nuttige volgorde op. Eén geval op in totaal 2.252 rechtstreeks verkozen senatoren van 1919 tot en met 1987! Het aantal kandidaten dat buiten de nuttige volgorde wordt verkozen, is dus zeer laag: voor de Kamerverkiezingen bedraagt het 0,62 % van het totaal der verkozenen en voor de Senaatsverkiezingen 0,04 %. Op te merken valt dat 21 van de 29 gevallen, of haast drie vierden, zich voordoen in het kiesarrondissement Brussel, zodat ze in de andere arrondissementen slechts uiterst zelden voorkomen. Eveneens valt aan te stippen dat zich 20 gevallen hebben voorgedaan bij de katholieken of de CVP-PSC, 8 bij de liberalen of de PVV-PLP/PRL en slechts 1 geval bij de socialisten. De overige partijen hebben nog nooit dit doorbreken van de rangschikking meegemaakt. De volgorde van de kandidatenlijst is blijkbaar zo goed als definitief met uitzondering van een beperkte mogelijkheid tot doorbreking in het kiesarrondissement Brussel en een uiterst kleine in het kiesarrondissement Antwerpen, en dan nog hoofdzakelijk voor kandidaten op de katholieke lijsten.

Een sleutel op die beslissingscapaciteit van de politieke partijen vormt art. 170 van het Kieswetboek. Dit artikel treedt in werking als de zetels al per partij zijn verdeeld en uitgemaakt moet worden welke kandidaten per partij verkozen zijn. Art. 170 bepaalt dan o.m. dat vooraleer de gekozenen aangewezen worden, de hoofdvakstemmen of lijststemmen gevoegd worden bij de voorkeurstemmen door de eerste kandidaat op de lijst verkregen, en dit tot hij het cijfer van verkiesbaarheid heeft bereikt. Dan pas is het de beurt aan de tweede op de lijst om uit de voorraad hoofdvakstemmen zoveel stemmen te putten tot hij met deze stemmen, gevoegd bij zijn voorkeurstemmen, het cijfer van verkiesbaarheid haalt. Dan komt de derde kandidaat op de lijst aan bod enz. tot alle zetels zijn toegewezen of alle hoofdvakstemmen toegekend. Slechts als men op basis van zijn voorkeurstemmen het verkiesbaarheidscijfer haalt (of een groter aantal) wordt de kandidaat als verkozen uitgeroepen nog voor deze verdeeloperatie van de hoofdvakstemmen begint. Zijn de hoofdvakstemmen opgebruikt dan verdeelt men de nog te begeven zetels volgens de voorkeurstemmen, waarbij het restant van lijststemmen toegewezen wordt aan de eerste nog-niet-verkozen-kandidaat op de lijst.

Art. 170 beveiligt in zeer hoge mate de beslissing van de politieke partijen in de lijstensamenstelling. De volgorde van rangschikking op de lijsten is doorslaggevend.

Even opmerkelijk is het feit dat de kiezers over de mogelijkheid beschikken de aanduiding van de parlementsleden naar zich toe te halen, doch deze machtsmogelijkheid niet opnemen. Door bij de parlementsverkiezingen niet meer per hoofdvakstem te stemmen zou de overdracht van lijststemmen voorzien door art. 170 zonder voorwerp vallen. Bij

de gemeenteraadsverkiezingen, zeker in de plattelandsgemeenten, stemt het Belgisch kiezerskorps haast uitsluitend per voorkeurstem (tot 90 a 95 % soms) (3). Voor de belangrijker parlementsverkiezingen doet ditzelfde kiezerskorps dit niet en laat aldus een belangrijke machtsmogelijkheid ongebruikt. De verklaring van dat gedrag is bijzonder moeilijk gebleken, en tot nog toe niet echt doorslaggevend beslecht. De denkrichting die het meest inzicht biedt, verklaart de voorkeurstem primair vanuit het verkleinen van de sociale afstand tussen kandidaten en kiezers (4).

I. Een quasi-experiment.

De kiezers kunnen tot het opnemen van hoger aangestipte machtsmogelijkheid gebracht worden door de overdracht van hoofdvakstemmen, voorzien in art. 170, niet meer toe te passen of gelijkmatig de lijststemmen te verdelen over alle kandidaten (5). Welke van de twee werkwijzen men ook toepast, ten aanzien van handhaving der volgorde is het resultaat hetzelfde: alleen de voorkeurstemmen zijn beslissend. De personenkeuze wordt niet meer tekort gedaan en de partijkeuze niet meer gebruikt ter beveiliging van een beslissing in de partij genomen. Maar tevens door de ontwikkeling van bepaalde sociologische processen, inzonderheid het verkleinen van de sociale afstand tussen kandidaten en kiezers, kan het aantal voorkeurstemmen zodanig toenemen dat het beveiligingsstelsel van de volgorde der kandidaten ongedaan is gemaakt.

Ten aanzien van deze mogelijkheden hoort men wel eens de bezwaren geformuleerd dat zulks aanleiding zou geven tot een kwantitatieve parlementaire aardverschuiving, tot een dramatische daling van de kwaliteit der volksvertegenwoordiging en tot het definitief doorstoten van de demagogie bij de parlementsverkiezingen. De benoeming van de par-

(3) W. DEWACHTER, Het effect van de samenvoeging van gemeenten op de gemeenteraadsverkiezingen. In: *Res Publica*, 1982, nr. 3-4, blz. 454-457.

(4) Over de toename van de voorkeurstemmen als gevolg van het verkleinen van de sociale afstand tussen kandidaten en kiezers, zie W. DEWACHTER, *o.v.*, 1979, blz. 501-504.

(5) Het overdrachtstelsel van de lijststemmen, geregeld door art. 170 van het kieswetboek, kan op twee manieren gewijzigd worden. De eerste manier bestaat erin dat men aan alle kandidaten een zelfde aantal lijststemmen toekent: het aantal lijststemmen gedeeld door het aantal kandidaten van de lijst. Deze bewerking impliceert de volgende denkwijze: de kiezers willen door een lijststem geen onderscheid maken tussen de verschillende kandidaten, zij willen allen in dezelfde mate steunen. De tweede manier past geen overdracht van de lijststemmen toe. Dan is de gedachtegang de volgende: de kiezers die een lijststem uitbrengen stemmen op een partij en niet op personen; het is derhalve niet verantwoord hun keuze forfaitair uit te breiden tot een personenkeuze, van welke aard of volgens welke verdelingsleutel ook.

mentsleden in handen geven van de kiezers zou een zeer grote verandering van het parlementair personeel teweeg brengen. Daarbij, en dat lijkt het grootste bezwaar, zouden de kwalitatief hoogstaande parlementsleden nog nauwelijks een kans maken en overspoeld worden door de backbenchers, door de dienstbetoners, de parlementair-afwezige parlementsleden. Persoonlijke propaganda zou welig tieren en vooral de demagogie zou onherroepelijk en onweerstaanbaar haar intrede in het verkiezingsgebeuren doen. De eerste twee opwerpen worden getest in onderhavig quasi-experiment (6). Ten aanzien van de derde opwerping worden enige aanduidingen verstrekt.

Het effect van het niet toepassen van de overdracht der hoofdvakstemmen kan nagenoeg volkomen uitgetest worden. Het volstaat de berekening van de zeteltoewijzing te doen op basis van de voorkeurstemmen alleen. De voorwaarde daarbij is dat het voorkeurkeuzegedrag met toepassing van art. 170 en zonder art. 170 hetzelfde is. Sociologisch gezien kent die vooronderstelling een hoge waarschijnlijkheid, gezien de geringe bekendheid van de Belgische staatsburgers met het heel ingewikkelde Belgische kiesstelsel, waarvan art. 170 slechts één element is naast verrekeningselementen als de provinciale lijstenverbinding, het quorum, de lokale breuken, het cijfer van verkiesbaarheid en dergelijk fraais-voorspecialisten meer.

De toe-eigening van de benoeming der parlementsleden door de kiezers ingevolge een aanzienlijke toename van het aantal voorkeurstemmen is met minder grote zekerheid te voorspellen. Het aantal voorkeurstemmen zou dan moeten stijgen van ongeveer 50 % naar 85 % of meer. Het beschikbaar materiaal laat maar een uitspraak toe onder de basishypothese dat de spreiding der 50 % voorkeurstemmen een betrouwbare aanduiding is voor 85 % voorkeurstemmengedrag. Daarom kan er hier ook maar sprake zijn van een quasi-experiment. De uitkomsten ervan zijn geldig in de mate dat het spreidingspatroon der voorkeurstemmen per partij bij 50 en 85 % congruent zijn of lineair extrapolieerbaar.

De uitkomsten van het quasi experiment staan afgedrukt in tabellen I en II die respectievelijk voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat aangeven hoeveel verkozenen hun mandaat zouden verliezen en vervangen worden door andere kandidaten van hun partij. Deze resultaten zijn uitgesplitst naar verkiezingen en naar politieke partijen.

De autonome aanduiding van parlementsleden uit de kandidaten voorgesteld door de politieke partijen brengt alles behalve een grondver-

(6) Voor hun aanzienlijke hulp bij het uitwerken van dit quasi-experiment wens ik nadrukkelijk Erwin Das en Marc Maes, en ook Jürgen Oosterwaal van de Afdeling Politologie van de K.U.Leuven te danken.

TABEL I

Aantal mandaten in de Kamer van Volksvertegenwoordigers dat door het niet of het gelijkmatig overdragen van de lijststemmen, aan andere kandidaten wordt toegewezen

Partijen	Verkiezingen													
	1949	1950	1954	1958	1961	1965	1968	1971	1974	1977	1978	1981	1985	1987
CVP-PSC	15	15	15	11	19	18	9		8					
CVP								3		5	7	7	7	4
PSC								2		—	1	2	1	3
BSP-PSB	11	9	12	9	11	11	10	11	10	8				
SP											3	3	3	6
PS											3	2	2	3
Liberalen-PVV-PLP	6	4	2	2	3	3	7		2					
PVV								2		1	1	3	3	3
PRL								4		2	1	3	2	2
Cartel Soc.Lib.		1		2										
Volksunie					1		3	3	4	3	3	3	4	1
FDF/RW						1	1	3	2	2	1	1		
KPB	1								1					
Ecolo													1	1
Agalev														1
	33	29	29	24	34	33	30	28	27	21	20	24	23	24
% 212 Kamerleden	15,6	13,7	13,7	11,3	16,0	15,6	14,2	12,3	12,7	9,9	9,4	11,3	10,9	11,3
	212 op 1.484 verkozenen : 14,3 %							167 op 1.484 verkozenen : 11,3 %						

TABEL II

Het aantal mandaten in de Senaat dat bij niet of gelijkmatig overdragen van de lijststemmen aan andere kandidaten toekomt

Partijen	Verkiezingen													
	1949	1950	1954	1958	1961	1965	1968	1971	1974	1977	1978	1981	1985	1987
CVP-PSC	10	8	12	9	13	10	7		4					
CVP								3		4	3	1	3	3
PSC								2		2	1	2	1	1
BSP-PSB	4	5	4	8	7	1	5	2	2	4				
SP												1	1	1
PS											1		2	2
Liberalen-PVV-PLP		2	1	1	1	3	3							
PVV								2				1	1	1
PRL								3	5	1	1	2	1	2
Volksunie						1		1				1		
FDF/RW								1		1	1	1		
% 106 rechtstreeks verkozen Senatoren	14	15	17	18	21	15	15	13	11	12	7	9	9	10
	13,2	14,2	16,0	17,0	19,8	14,2	14,2	12,3	10,4	11,3	6,6	8,5	8,5	9,4
	115 op 742 verkozenen : 15,5 %							71 op 742 verkozenen : 9,6 %						

schuiving in het politiek personeel teweeg. Tijdens de periode 1949-1968 zou 85 % van de parlementsleden hun mandaat behouden hebben en in de jaren 1971-1987 zelfs tot 90 %. Als de kiezers autonoom zouden kiezen, zouden zij dit zeer conform aan de voorstellen van de partijen doen.

De geringe afwijking van de kiezerskeuze, nl. 14,7 % in 1949-1968 en 10,7 % in 1971-1987 is bijzonder opvallend. Die geringe afwijking vindt men ook terug per verkiezing en per politieke partij. De variatiebreedte in de eerste periode loopt, voor de Kamer, van 24 tot 33 mandaten op 212 ; en voor de Senaat van 15 tot 21 op 106 rechtstreeks verkozen senatoren. Voor de tweede periode bedragen die cijfers nauwelijks 20 tot 28 voor de Kamer en 7 tot 13 voor de Senaat.

Wat de partijen betreft : het gaat ook hier om een algemeen maar beperkt verschijnsel. Geen partij die hoge vervangingen kent, noch partijen die volledig buiten schot blijven. Zelfs Agalev en Ecolo, waar de ledeninspraak zo sterk gekoesterd wordt, delen in de beperkte andere selectie door de kiezers.

De ontwikkeling in de tijd van de autonome keuze van de kiezers staat aangegeven in grafiek I. Deze grafiek geeft ook de evolutie van de voorkeurstemmen aan.

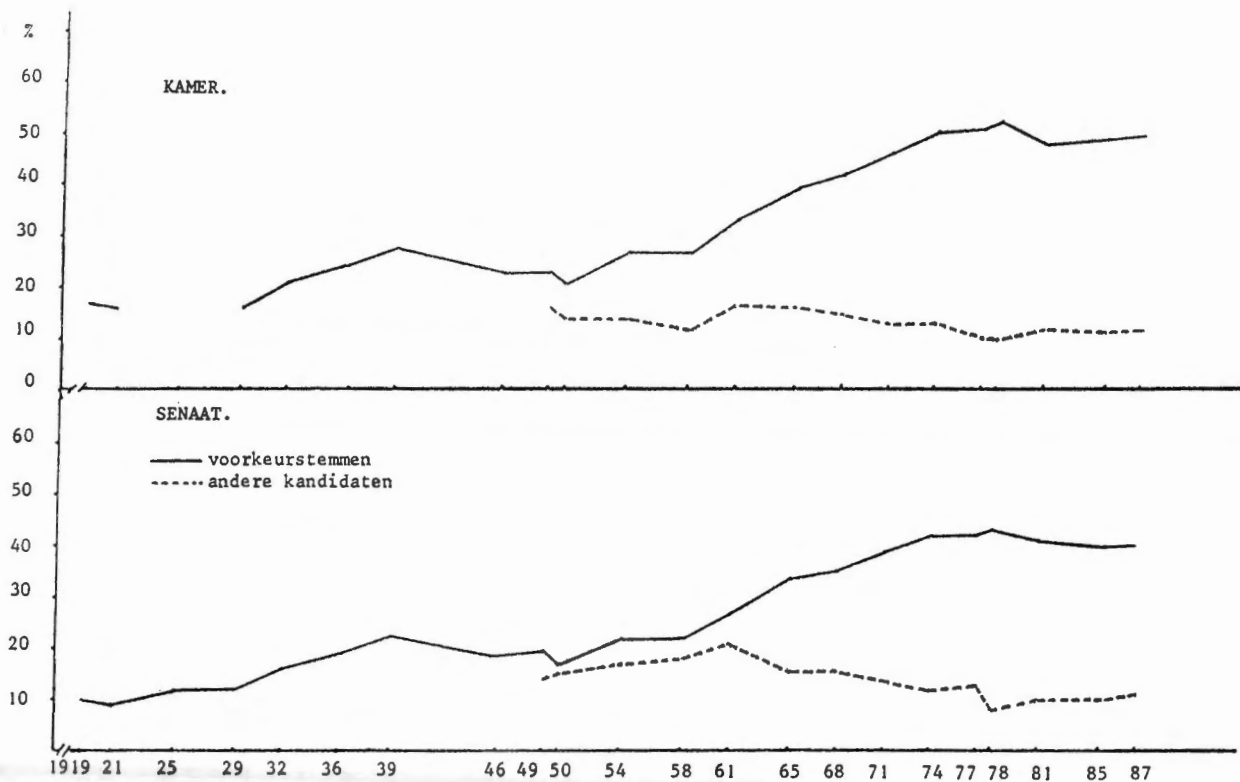
Deze grafiek wijst scherp een opmerkelijke paradox aan. Naarmate het aantal voorkeurstemmen toeneemt, verkleint de afwijking met de partijvoordracht. De mate van autonome selectie vermindert als de voorkeurstemmen toenemen. Dit is trouwens mooi af te lezen uit het staatje opgenomen in tabel III.

TABEL III

Voorkeurstemmen en afwijkende keuze van parlementsleden door de kiezers per periode van 7 verkiezingen

	Voorkeurstemmen	Afwijkende keuze
Kamer		
1949-1968	29,8	14,3
1971-1987	48,9	11,3
Senaat		
1949-1968	23,9	15,5
1971-1987	39,6	9,6

In afgeronde cijfers : in de Kamer met 30 % voorkeurstemmen komt 14 % afwijkende keuze voor ; maar bij toename tot bijna 50 % voorkeurstemmen is die afwijking teruggelopen tot 11 %. Bij de Senaatsverkiezingen insgelijk : met 24 % voorkeurstemmen noteert men 16 %

GRAFIEK 1. — De evolutie van het percentage voorkeurstemmen sinds 1919 in vergelijking met de evolutie van het percentage mandaten dat door het niet of gelijkmatig overdragen van lijststemmen aan andere kandidaten wordt toegewezen sinds 1949.

afwijking en na een stijging tot 40 % voorkeurstemmen bedraagt de afwijking nog slechts 10 %

Wat de kiezers derhalve langs de ene kant aan autonomie winnen, staan zij dan weer af langs de andere kant. In de scherpste hypothese : naarmate de kiezers meer autonoom gaan selecteren, conformeren zij zich sterker aan de voorkeuze van de partijen. Zo te zien kunnen de partijen nauwelijks macht verliezen.

Hiermee is geen oorzakelijk verband gelegd. Alleen is een vaststelling gemaakt. De eigen selectie van de kiezer onder de kandidaten neemt af naarmate meer kiezers de voorkeurstem « benutten ». De toename van autonomie gaat gepaard met verlies van autonomie. De verklaring hiervan vergt manifest meer onderzoek.

Het quasi-experiment is verricht onder de hypothese dat het veelvuldig gebruik van de voorkeurstem geldig vertolkt wordt door een 50 % gebruik van de voorkeurstem tenzij bij aanpassing van art. 170 van het kieswetboek. Een lineaire extrapolatie van de ontwikkeling van 1949 tot 1987 suggereert dat bij 85 % of meer voorkeurstemmen de tendens tot afwijking in keuze van de partijvoorstellen opmerkelijk beperkt zou zijn. Geen doorslaggevend, maar wel een bijkomend argument voor de geldigheid van de vaststellingen.

II. Vermindering van de kwaliteit.

Een autonome keuze van de parlementsleden door de kiezers zou de kwaliteit van de parlementairen danig naar beneden halen. Zo luidt één van de argumenten tegen de autonome aanduiding van de parlementairen door de kiezers.

Voor de vijf verkiezingen van 1977 tot 1987 is de kwaliteit van de niet-meer-waerhouden-parlementsleden en deze van de in-hun-plaats-komende-kandidaten geoperationaliseerd. Zie tabel IV. De kwaliteit van een parlements lid, laat staan een kandidaat parlements lid dat nooit in het parlement is terecht gekomen, operationaliseren is een niet zo makkelijke zaak (7). Hier is geopteerd voor een benadering op basis van de machtsposities, en dit om drie redenen. Een zuivere parlementaire maatstaf is niet mogelijk omdat een aantal personen die vergeleken moeten worden nooit in het parlement hebben gezeteld. Maar, vooral wordt het politiek bedrijf in België in aanzienlijke mate op basis van machtsposities en

(7) Zie bv. de grondige kwantitatieve uitwerking in M. DEWEERDT, De parlementaire werkzaamheden van de Belgische parlementsleden tijdens de zitting 1977-1978. In : *Res Publica*, 1978, nr. 4, blz. 647-683. Noteer ook de uitgebreide discussie over de geldigheid van de werkwijze in dit artikel die in de Belgische pers werd gevoerd.

machtsverhoudingen bepaald en stoot een meting op die grond door tot de kern van het Belgisch politiek gebeuren. Deze optiek, tenslotte, is wetenschappelijk aangewezen aangezien zij volledig past in het paradigma van de macht (de machtsverdeling als basisdeterminant van de beleidsvoering) dat frequent als theoretisch model voor het politiek gebeuren wordt gehanteerd.

De operationalisering van de machtsposities in de Belgische politiek is uitgewerkt door de Afdeling Politologie van de Katholieke Universiteit te Leuven (8). Op basis van deze schaal zijn de niet-weerhouden en de in hun plaats komende kandidaten gewogen (9). Voor de kandidaten die in het quasi-experiment niet weerhouden zijn werd, ten einde de vergelijking zo zuiver mogelijk te houden, het pas verworven parlementair mandaat *niet* meegerekend. Wie ook verkozen zou worden, deze zou de machtswaarde van het parlementair mandaat verwerven. Deze variabele is derhalve constant gehouden.

TABEL IV
Vergelijking van de machtsmogelijkheden
van de niet en wel door de kiezers weerhouden kandidaat parlementsleden

Verkiezingen	Niet meer weerhouden mandatarissen			Door de kiezers ingebrachte kandidaten			Regeringsgewicht (gemiddeld)
	Kamer	Senaat	Samen	Kamer	Senaat	Samen	
1977	4,8	9,8	6,6	4,7	8,9	6,2	Tindemans V 37,5
1978	9,9	13,4	10,8	8,9	11,0	9,4	Martens I 36,0
1981	11,9	11,1	11,7	7,3	9,8	8,0	Eyskens 33,9
1985	13,2	16,3	14,1	4,7	10,1	6,2	Martens V 35,4
1987	9,0	13,3	10,3	5,0	14,3	7,8	Martens VI 34,7
Gemiddelde	9,8	12,6	10,7	6,1	10,8	7,5	35,5

Tabel IV wijst de uitkomst sprekend aan. Gemiddeld genomen zou er een beperkte daling in de kwaliteit optreden bij een autonome selectie van de parlementsleden door de kiezers. Gemiddeld zouden parlements-

(8) In een geëlaboreerde uitwerking reeds benut in: L. HOLVOET, *Morfologie van de politieke machtsposities te Brussel en het Vlaamse randgebied. Een politiek-ruimtelijke studie*. Brussel, 1982, 163 blz. De schaal staat aangegeven op blz. 20-26.

(9) In beperkte mate is een foutenmarge in de telling geslopen doordat de aanwezigheid in de arrondissementale en lokale partijgeledingen voor de eerste onderzochte verkiezingen bij gebrek aan beschikbare bronnen terzake niet mogelijk was.

leden met een machtswaarde 10,7 vervangen worden door kandidaten met een machtswaarde 7,5. Dit is onmiskenbaar een vermindering. Maar een beperkte vermindering. Vooreerst omdat het slechts over 3 punten gaat op een schaal van 0 tot 24, die door cumul van functies nog aan-

TABEL V

**Lijst van de niet en wel weerhouden parlementsleden
door de kiezers in het parlement verkozen op 13 oktober 1985**

I. Kamer van Volksvertegenwoordigers

<i>Arrondissement</i>	<i>Partij</i>	<i>Niet weerhouden</i>	<i>Ingebracht onder de hypothese</i>
Kortrijk Roeselare-Tielt	CVP	Steverlynck	Demeulenaere
	VU	Pillaert	Bourgeois
Gent-Eeklo Antwerpen	CVP	Bourgeois	Denys
	VU	Baert	Van Grembergen
	SP	Lefebver	Bartholomeeussen
	VU	De Beul	Van Rompay
		Covelliers	Roets
Mechelen Turnhout Tongeren-Maaseik Hasselt Leuven	CVP	Declercq	Smets
	PVV	De Groot	Gantman
	PVV	Van de Velde	Bouwen
	CVP	De Loore	Hendrickx
	SP	Peuskens	Reners
	CVP	Vandebosch	Aerts
	CVP	Piot	Vandenbergh
Brussel	PVV	Vandermeulen	Daems
	PS	Tomas	Lalot
	Ecolo	Winkel	Dupuis
	SP	Vanderheyden	Peeters
	CVP	Depre	Anthoons
	PRL	Logneau	Tromont
Bergen Zinnik Namen Luik	PS	Burgeon	Delhaye
	PSC	Gendebien	Evrard
	PRL	Neven	Wathelet

II. Senaat

Gent-Eeklo Dendermonde-Sint-Niklaas Antwerpen	CVP	Van Nevel	De Cooman
	CVP	Verdonck	Rogiers
	SP	De Bremaeker	De Baere
Brussel	PVV	Bosmans	Helsmoortel
	PRL	Vandenhaute	Close
	PS	Lallemand	Moureaux
	CVP	Panneels	Weckx
	PSC	Lenfant	Seneca
Doornik-A.M. Bergen-Zinnik	PS	Gevenois	Lafosse

zienlijk hoger kan uitstijgen. Verder betreft het hier — gezien de periode — slechts 10 % van de parlementsleden. Het overgrote deel én van de machtige parlementsleden én van de achterbankers blijft in het parlement, onaangeroerd door de autonome selectie van de kiezers. Om dit te illustreren wordt voor het recentst afgesloten parlement de

exhaustieve lijst afgedrukt van de parlementairen die bij autonome selectie vervangen zouden worden en door wie. Dit parlement is nog voldoende bekend om een ganse reeks machtige personen in Kamer en Senaat aanwezig te weten. Overigens heeft de niet autonome selectie van dat parlement niet verhinderd dat er van 27 maart 1986 tot 31 december 1986 of 31 maart 1987 (10) met bijzondere machten is geregeerd.

En tenslotte moet men de machtsmogelijkheden van de niet en wel weerhouden parlementsleden vergelijken met deze van de regeringen die zo dicht mogelijk aansluiten bij de bestudeerde verkiezingen, d.w.z. tot stand kwamen volgend op de parlementsverkiezingen en/of representatief voor de periode waren. Met een gemiddelde machtswaarde van 35,5 voor deze regeringen vermindert het verschil van 10,7 tot 7,5 voor 11 % van de parlementsleden heel beduidend in waarde; doorslaggevende gevolgtrekkingen en zeker politieke besluiten eruit trekken zou niet verantwoord zijn.

III. De paradox van de autonomietoename.

Hoger is vastgesteld dat de selectie van de kiezers onder de kandidaten afneemt naarmate de kiezers meer per voorkeur stemmen. Een niet realiseren van autonomie bij het opnemen van autonomie! Op zijn minst een paradox!

De verklaring voor die vaststelling is niet eenvoudig. Minstens een drietal, erg uiteenlopende hypothesen kunnen geformuleerd worden. Een eerste hypothese: de partijen trekken lessen uit het voorkeurstemmenpatroon bij vorige verkiezingen en bouwen dit in hun lijstensamenstelling in. Dusdoende wordt het selectieproces van de kiezers met de vertraging van één verkiezing beaamd. De politieke partijen leren uit de verkiezingsuitslagen alsmear beter het inzicht van de kiezer kennen en kunnen en willen dat inzicht anticiperen. Zonder die anticipatie zou de afwijking constant zijn. Een tweede hypothese zoekt de verklaring aan de andere kant. De kiezer raakt, naarmate hij meer participeert, wat zich o.m. vertolkt in een voorkeurstem, sterker en sterker overtuigd van de billijkheid, de rechtmatigheid, het aangewezen karakter van de voorgestelde volgorde en steunt deze dan ook meer en meer. En nog een derde hypothese. De kiezer functioneert heel wat minder autonoom en rationeel dan wel eens gedacht. En zoals hij door processen die de sociale afstand verkleinen grotendeels buiten zichzelf, als « lijdend voorwerp », gebracht wordt tot een voorkeurstem, zo ook wordt hij tot een kwalitatieve

(10) Naargelang de materie.

inhoud van de voorkeurstem gebracht die de beslissingen van de partijbesturen bevestigt.

Deze verschillende hypothesen kunnen hier niet doorslaggevend uitgetest worden omdat dit een omvattend onderzoek vergt dat precies met dat oogmerk dient te worden opgezet. Nagegaan zou moeten worden in welke mate de kandidaten opschuiven in de lijstensamenstelling op basis van hun vroegere voorkeurstemmen, constant gehouden hun actie, hun vorming en dienstbetoon, hun opklim in de partijhiërarchie, de toename van hun machtsmogelijkheden en hun verhoging in positiebekleding in andere politieke arena's of forums..

Toch kan reeds een eerste vaststelling gemaakt worden die tegelijk intrigerend en richting-aanwijzend is. De basisgegevens ervan staan opgenomen in tabel VI die het aandeel voorkeurstemmen weergeeft dat de

TABEL VI
Aandeel voorkeurstemmen voor de lijsttrekkers*

Verkiezing	Kamerverkiezing				Senaatsverkiezing			
	3 traditionele	3 communautaire	overige partijen	Totaal	3 traditionele	3 communautaire	overige partijen	Totaal
1949				8,50				7,42
1954				10,61				8,75
1958				10,38				9,60
1961				15,53				11,36
1965				16,37				15,55
1968	16,52	2,55	0,48	19,55	13,60	2,80	0,39	16,79
1971	17,80	3,42	0,84	22,06	14,92	3,66	0,52	19,10
1974	20,60	3,93	0,93	25,46	16,33	3,85	0,65	20,83
1977	21,76	3,53	0,78	26,06	17,84	3,12	0,55	21,51
1978	22,14	3,08	1,32	26,53	18,52	2,59	1,21	22,72
1981	20,97	3,12	1,83	25,92	16,53	2,26	1,54	20,33
1985	22,41	2,17	1,68	26,27	17,41	1,67	1,70	20,78
1987	23,29	2,47	1,43	27,19	18,24	1,93	1,41	21,58

* In ten honderd van het aantal geldige stemmen.

Het aandeel voor 1950 is niet berekend.

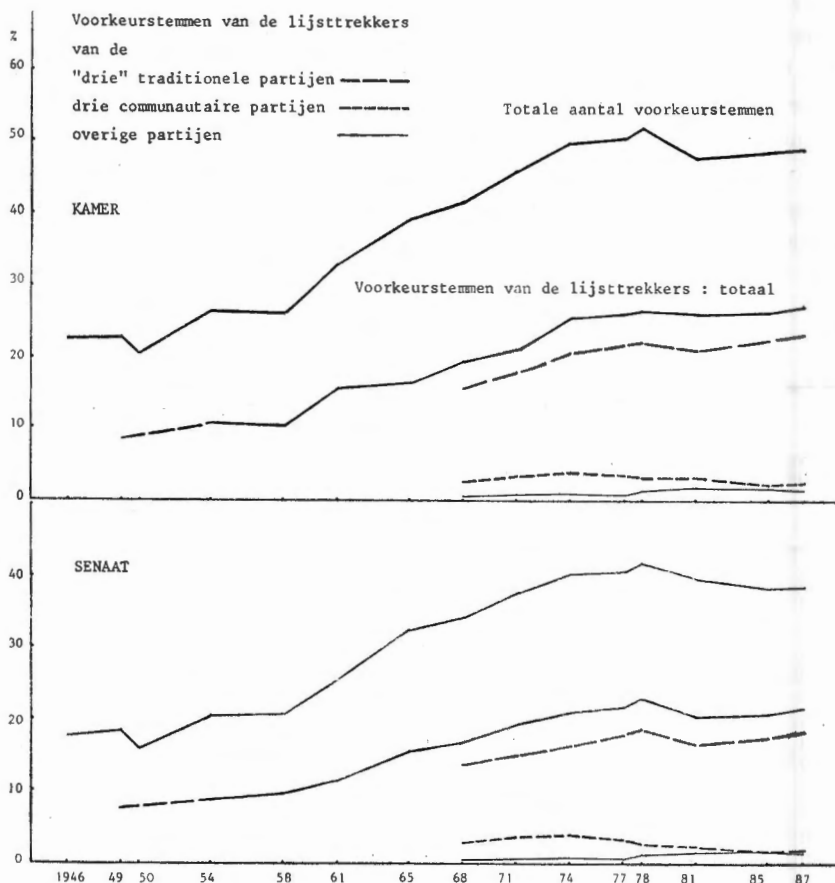
De drie traditionele partijen: de Christen-democraten, de Socialisten en de Liberale partij(en).

De drie communautaire: Volksunie, FDF en RW.

lijsttrekkers van de politieke partijen verwerven. De gegevens van de tabel staan ook uitgetekend in grafiek II, met daarbij een klemtoon op de uitsplitsing naar partijtype

De toename van de voorkeurstemmen van 1965 tot 1987 bedraagt 9,88 % voor de Kamer en 6,12 % voor de Senaat. De toename van het aandeel voorkeurstemmen voor de lijsttrekkers van de Kamer stijgt in

diezelfde periode met 10,82 % en die voor de lijsttrekkers bij de Senaatsverkiezingen met 6,03 % De toename van de voorkeurstemmen in die periode wordt gemaakt door de lijsttrekkers. Die vaststelling gaat niet meer volledig op voor de verkiezingen voordien. In 1961 bij voorbeeld

GRAFIEK 2.

Het aandeel van de lijsttrekkers in het totale aantal voorkeurstemmen, uitgesplitst naar type van politieke partij.

winnen niet alleen de lijsttrekkers voorkeurstemmen bij, maar ook andere kandidaten op de lijst. (Venzelfsprekend betreffen deze vaststellingen de geaggregeerde gegevens en kunnen evident niet uitgebreid worden naar alle individuele gevallen.)

De toename van de voorkeurstemmen vanaf 1965 is dus eigenlijk een toename van de voorkeurstemmen voor de lijsttrekkers. En zoals uit

tabel VI blijkt, eerder nog voor de lijsttrekkers van de traditionele politieke partijen, dan voor de oppositionele communautaire partijen en nauwelijks bij deze van de overige kleine partijen, partijtjes en lijsten.

De lijsttrekkers, en voornamelijk deze van de traditionele partijen... Dit zijn toch in de eerste plaats de bekleeders van de topposities : ministers, staatssecretarissen, voorzitters van de grote partijen, fractievoorzitters en leden van de partijbureau's van de traditionele partijen enz. Dat zijn toch de politici die in de eerste plaats via de kanalen van massa-communicatie, en in de eerste plaats de televisie, bekendheid verwerven. Dat zijn toch de personen waarlangs een partij zich in de propaganda personifiëert of althans dit tracht te doen. Met andere woorden, de meest bekende politici trekken de toename van de voorkeurstemmen aan, omdat door hun bekendheid de sociale afstand met de kiezers aanzienlijk slinkt. Een deel van de kiezers komt derhalve tot een voorkeurstem door het gebeuren buiten hem, nl. het sociaal zichtbaar, levend worden van de belangrijke politici, die door de personifiëring van de politiek en de covering die zij in de massa-communicatie krijgen (o.m. op het televisiescherm zeer levensecht en menselijk), uit de abstractheid van louter-eenaam treden, in de bekendenkringen van de kiezers. Geen actief optreden van de rationele kiezers die zijn machtsmogelijkheid wil vergroten ; maar de sociologische resultante van een proces buiten hem. Een extern gebeuren dat hij ook conformerend beaamt ; niet selectief, niet kritisch, maar bevestigend ! Daarmee is dan ook duidelijk dat de kans op toename van de demagogie niet bijzonder groot is, tenzij de toppolitici hiervoor zouden zorgen.

Trouwens het is al zo, dat de individuele propaganda de partijpropaganda aanzienlijk overtreft en dat men nog nauwelijks meer propaganda kan maken dan bij de recente verkiezingen is gebeurd — overigens toen ook al in een omvang die door de kiezers niet te verwerken is en nauwelijks ontvangen wordt (11).

Besluit.

De rationele kiezer vormt een aantrekkelijk model voor het eenvoudig begrijpen van de democratie, zeker als men deze dan opvat volgens klassiek institutionele patronen of in analogie met een in de economie geponeerd markt-functioneren.

(11) L. HOOGHE *et al.* *Blikvangers, of de partij in eigen persoon*. Leuven, 1987, blz. 3-30.

Een meer indringende analyse van de Belgische kiezer laat van die rationele kiezer niet zoveel overeen. Sociologische processen en structuren bepalen in zeer aanzienlijke mate de partijkeuze van deze kiezer, ook in het irrationele dat daar in bepaalde mate uit resulteert.

En dit onderzoek bij de sterkst participerende kiezer, namelijk deze die de volheid van zijn inspraakmogelijkheden benut door de voorkeurstem te gebruiken, tuigt het model van de autonome keuzedaad af. Om te beginnen benut het kiezerskorps niet de machtsmogelijkheid om uit het aanbod dat de politieke partijen haar voorstellen de parlementsleden werkelijk zelf te kiezen. In de mate dat dit kiezerskorps naar die autonome keuze gaat, verzaakt het aan die keuze door meer en meer de beslissing van de partijen te bevestigen. En tenslotte, het ziet er naar uit dat de kiezers niet vanzelf tot die mogelijkheid van autonomie komen, maar door de leidende figuren van de partijen gebracht worden tot een grotere steun voor die leidende figuren. Op zijn minst een aanzienlijk deel van de kiezers — en dit binnen het segment dat als het sterkst politiek participerend aangeschreven staat — is in zijn voorkeurstemgedrag een afhankelijke variabele die door meer machtigen gebracht wordt, niet tot de autonome keuze-beslissing, maar tot een bevestiging van de meer machtigen. Een eerder ingewikkeld sociologisch gebeuren, met, voor wie vertrouwd is met zulke processen, een niet zo verwonderlijke irrationele component! En voor de democratie een moeilijkheid meer in haar groei naar volle uitbouw.

Summary : The autonomous appointment of members of parliament by the Belgian electorate.

The Belgian electorate has the possibility not only to decide on the number of seats for the different parties, but also to appoint the members of parliament. By making insufficient use of the preferential vote, the electorate however denies itself the power to choose members of parliament. In a quasi-experiment the difference in the selection of members by the political parties and by the electorate is examined for the period 1949-1987. The difference is small, tending to lower the more the electorate use the preferential vote, which is the key to that autonomous selection. A puzzling result, which can be understood taking into account that the growth of the preferential vote is nearly exclusively given to or attracted by the candidates leading the party lists. A striking illustration of the difficult emancipation of the electorate.

